

UDK: 811.512.133`42

O'ZBEK TILI MATNLARI USLUBLARARO PEREFRAZ MODELI

Xayatova Zarnigor Marufovna,
doktorant (DSc)
khayatovazarnigor@gmail.com
ToshDO`TAU

Annotatsiya. Ushbu maqolada publitsistik uslubdan ilmiy ommabop uslubga, yuqori ilmiy uslubga va badiiy uslubga perefraz qilish jarayonlari ko'rib chiqiladi. Matnning turli uslublarga o'zgartirilishi va bu jarayonning tilshunoslikdagi ahamiyati haqida so'z boradi. Publitsistik uslubdan ilmiy ommabop uslubga o'zgartirishda ma'lumotlar keng jamoatchilik uchun tushunarli va qabul qilinadigan tarzda taqdim etilishi kerak. Ushbu uslubga o'tishdagi asosiy maqsad aniq va mantiqiy tuzilishga ega bo'lgan matn yaratishdir. Badiiy uslubga o'tkazish esa matnni estetik jihatdan boyitish va hissiy tushunchalarni yetkazishning yangi shakllarini taqdim etishdir.

Abstract. This article discusses the processes of paraphrasing from the journalistic style to the popular scientific style, high scientific style, and literary style. It covers the transformation of texts into various styles and the significance of this process in linguistics. When transforming from journalistic style to popular scientific style, the information must be presented in a manner that is clear and understandable to the general public. The main goal in switching to this style is to create a text with a clear and logical structure. Transitioning to the literary style, on the other hand, aims to enrich the text aesthetically and present new forms of conveying emotions and feelings.

Аннотация. В статье рассматриваются процессы перефразирования с публицистического стиля на научно-популярный, высоконаучный и литературный стили. Обсуждается преобразование текста в различные стили и значение этого процесса в лингвистике. При переходе от публицистического стиля к научно-популярному, информация должна быть представлена в понятной и доступной форме для широкой аудитории. Основная цель перехода к этому стилю — создание текста с ясной и логичной структурой. Переход к литературному стилю, с другой стороны, направлен на эстетическое обогащение текста и представление новых форм передачи эмоций и чувств.

Kalit so'zlar: *publitsistik uslub, ilmiy ommabop uslub, badiiy uslub, perefraz qilish, matn uslublari, tilshunoslik.*

Kirish. Perefraz qilish jarayoni matnlarni bir uslubdan boshqa uslubga o'zgartirishda muhim rol o'ynaydi, bu esa jurnalistika, ilmiy kommunikatsiya va badiiy sohalarda alohida ahamiyatga ega. Perefraz qilish nafaqat axborotni

tushunarli qilishda, balki uning ta'sirini kuchaytirishda ham xizmat qiladi. Ushbu maqolada, publitsistik uslubdan ilmiy ommabop uslubga, yuqori ilmiy uslubga va badiiy uslubga perefraz qilish jarayonlari tahlil qilindi. B.Tayirov o'z tadqiqotida ilmiy ommabop uslubda “axborotning aniq va to'liq yetkazilishi”ning ahamiyatiga alohida e'tibor qaratadi va uni “har bir fikrni sodda va tushunarli tarzda ifodalash” sifatida tavsiflaydi [8].

Publitsistik uslubdan ilmiy ommabop uslubga perefraz qilish modeli

Publitsistik uslubdan ilmiy ommabop uslubga perefraz qilishning asosiy maqsadi - ma'lumotlarni keng auditoriyaga, xususan, keng jamoatchilik uchun tushunarli va qabul qilinishini ta'minlashdir. Publitsistik uslubdagi matnlar ko'pincha hissiy tarzda yoziladi va ommaviy axborot vositalariga moslashtiriladi. Shuning uchun, bu matnlarni ilmiy ommabop uslubga o'zgartirishda, ularning aniq va mantiqiy tuzilishiga alohida e'tibor qaratiladi [3]. Ilmiy ommabop uslub esa to'g'ri va yorqin, bir vaqtning o'zida juda tushunarli bo'lishi kerak. Bu usuldagi tekstlar o'z fikrlarini aniq, sodda va mantiqiy tarzda bildirishga qaratilgan bo'ladi, shuningdek, maxsus atamalardan foydalanish va ularni tushunarli qilish muhimdir [2].

Masalan, quyidagi publitsistik uslubdagi matnni ko'rib chiqamiz:

“Bizning jamiyatimizda ta'lim olish huquqi har bir insonning asosiy huquqi hisoblanadi. Bu huquqning amalga oshirilishi jamiyatning kelajagi uchun juda muhimdir. Ta'lim orqali kelajakda yuksak bilim va ma'lumotga ega bo'lgan insonlar jamiyatni rivojlantirishga yordam beradi. Shuning uchun, ta'lim olish huquqi butunlay amalga oshirilishi kerak.”

Ushbu matnning asosiy maqsadi – ta'lim olish huquqining ahamiyatini ta'kidlash va jamoatchilikni ta'lim olish huquqini amalga oshirishga chaqirishdir. Matnda emotsional ta'sir va ijtimoiy muammoga urg'u berilgan. Ammo ilmiy ommabop uslubga o'zgartirishda bu fikrlarni yanada aniq va mantiqiy tarzda ifodalash kerak bo'ladi.

Ilmiy ommabop uslubga perefraz qilish

Ilmiy ommabop uslubda, matnning maqsadi ma'lumotlarni aniq, sodda va ilmiy tarzda yetkazishdir. Ushbu matnni ilmiy ommabop uslubda quyidagicha o'zgartirish mumkin:

“Ta'lim olish huquqi har bir fuqaroning asosiy huquqlaridan biridir. Uning amalga oshirilishi jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Ta'limga kirish imkoniyati, o'z navbatida, shaxsning ilmiy va professional qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shuning uchun ta'lim olish huquqining amalga oshirilishi jamiyatdagi barcha a'zolar uchun zaruriy shartdir.”

Yuqoridagi misolda, publitsistik uslubdagi matnning emotsional va aks ettirilgan ijtimoiy chaqiruvlari ilmiy ommabop uslubda aniq va mantiqiy tarzda ifodalangan. Ilmiy ommabop uslubda, asosan, matnning ma'nosi aniqroq bo'lib, xususiyatlari va maqsadi haqida qat'iy ilmiy ifodalash kiritilgan. Bu uslubda jamoatni o'zaro muloqotga yoki jamiyatdagi ijtimoiy faoliyatga jalb qilish o'rniga, faqatgina faktlar, tushunchalar va izlanishlar asosida fikrlar bildiriladi [3].

Publitsistik uslubdan ilmiy ommabop uslubga perefranz qilishda, maqsad faqatgina ma'lumotni tushunarli qilish emas, balki uni iloji boricha ilmiy, tushunarli va keng jamoatchilik uchun qabul qilinadigan qilib taqdim etishdir. Bu uslubda ishlatiladigan maxsus atamalar va ilmiy ifodalar yordamida matnning aniqligi va ravshanligi oshiriladi. Bunda, keng jamoatchilikning axborot talablarini ham inobatga olish zarur bo'ladi. Shuningdek, ilmiy ommabop uslubda qaysi terminlarni ishlatish va ularni tushunarli qilib kiritish, muvaffaqiyatli perefranz qilishning asosiy omillaridan biridir [2].

Publitsistik uslubdagi matnni yuqori ilmiy uslubga o'zgartirish modeli

Publitsistik uslubdan yuqori ilmiy uslubga perefranz qilish juda murakkab jarayon hisoblanadi. Bu jarayonda asosiy maqsad - matnning aniq va zamonaviy ilmiy tilga moslashtirilishi, shuningdek, ilmiy terminologiyalar va atamalarni to'g'ri tanlashdir [5]. Bu usulda, odatda, shakllangan muammolarga tegishli aniq faktlar va izlanishlar to'g'risida yoziladi. Publitsistik uslubdagi emotsional ta'riflar va xulosalar ilmiy uslubda aniq, statistik ma'lumotlar va eksperimental natijalarga asoslanishi lozim [3].

Misol tariqasida, quyidagi publitsistik matnni ko'rib chiqaylik:

“Ko'plab yoshlar uchun ta'lim olish imkoniyati, ular o'z orzulariga erishish yo'lidagi eng muhim qadamlardir. Jamiyatda ta'limga bo'lgan qiziqish ortib borayotgan bir paytda, ko'plab muammolar ham mavjud. Shunday qilib, ta'lim olish huquqi har bir inson uchun, ayniqsa yoshlar uchun, nihoyatida jamiyatning kelajagi uchun nihoyatda ahamiyatli.”

Ushbu matnni ilmiy uslubda perefranz qilishda quyidagi o'zgarishlarni amalga oshirish kerak:

“Ta'lim olish huquqi barcha fuqarolar uchun fundamental huquqlardan biridir. Ta'lim olish imkoniyatlarining kengayishi, yoshlarning bilim olishga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishga yordam beradi va jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Zamonaviy jamiyatda, ayniqsa yoshlar orasida ta'limga bo'lgan ehtiyojlar ortganligi kuzatilmoqda va ta'lim tizimining samaradorligi shu asosda keng tahlil qilinishi zarur” [3].

Yuqoridagi misolda, publitsistik uslubdagi matnning umumiy va emotsional ifodalari ilmiy uslubda aniq va ilmiy ma'lumotlar bilan ifodalangan. Bu uslubda

muhokama qilishda ilmiy tilda ishlatiladigan statistik va empirik ma'lumotlar muhim o'rin tutadi. Bu metodologiya aniq maqsadni ko'rsatishga qaratilgan bo'lib, shaxsiy fikrlar va umumiy ifodalardan farqli ravishda, faktlar va eksperimentlar asosida yozilishi kerak.

Ilmiy uslubga o'zgartirishda asosiy jihatlar

Ilmiy uslubga o'tishda, matnning to'liq o'zgarishi kerak bo'ladi, bu nafaqat tilni o'zgartirishni, balki matnning tarkibini ham yanada aniq va batafsil bayon qilishni talab qiladi. Publitsistik uslubdagi umumiy ifodalardan farqli ravishda, ilmiy matnlar aniq va o'zgaruvchan ilmiy atamalarni o'z ichiga oladi. Masalan, “ta'lim olish huquqi” o'rniga “ta'limga teng kirish imkoniyati” deb aniqroq ta'rif berish mumkin.

Publitsistik uslubdagi matnni yuqori ilmiy uslubga o'zgartirish jarayoni faqatgina tilni o'zgartirishni emas, balki matnni ko'proq aniq va tizimli shaklga keltirishni ta'minlaydi. Bu uslubda ishlatiladigan atamalar va terminologiyalarni to'g'ri tanlash, ilmiy va statistik ma'lumotlarga asoslanib fikrlar bildirishning alohida ahamiyati bor [3].

Publitsistik uslubdagi matnni badiiy uslubga o'zgartirish modeli

Publitsistik uslubdagi matnni badiiy uslubga perefraz qilishda asosiy e'tibor matnning emotsiyali va estetik tarzda o'zaro bog'lanishini ta'minlashga qaratilgan. Publitsistik uslubdagi tekstlar tezkor va mantiqiy bo'lib, badiiy uslubdagi matn esa, birinchidan, umumiy va individual his-tushunchalarni yoritishga [1]. Bu modelda, xususan, simbolizm, metaforalar, obrazlar va hissiy tavsiflar muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda xato yoki noto'g'ri talqinlarning oldini olish uchun, matnga badiiy elementlarni qo'shishda ehtiyotkorlik va aniqlik talab qilinadi [7].

Quyidagi publitsistik uslubdagi matnni ko'rib chiqaylik:

“Yoshlar uchun ta'lim olish imkoniyati hayotlarining kelajagini shakllantiradi. Ta'lim olish orqali ular jamiyatda o'z o'rnini topadi va o'z orzularini amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi.”

Ushbu matnni badiiy uslubda perefraz qilishda, unga quyidagi o'zgartirishlarni kiritish mumkin:

“Yoshlar o'z taqdirini o'zgartirish uchun ta'limni qo'lga kiritishi kerak. Har bir yangi bilim, ular uchun yangi bir ufq ochadi, ko'zlarini ochar ekan, dunyo ularni kutmoqda. Har bir dars, bir qadamingizni kelajakka, yorqin orzular tomon qo'ygan qadamingizdir.”

Yuqoridagi misolda, publitsistik uslubdagi matnning oddiy va mantiqiy xabarini badiiy uslubda, tasviriy elementlar bilan boyitilgan. Badiiy uslubda, so'zlar orqali his-tuyg'ularni ifodalashga, obrazlar yaratishga va o'quvchini tasavvur

qilishga undashga e'tibor beriladi. Misolda, “yangi bir ufq ochadi” va “kelajakka, yorqin orzular tomon” kabi iboralar badiiy uslubdagi tasviriy so'zlardir [7].

Badiiy uslubda, ayniqsa, simbolizm va metaforalardan keng foydalanish matnni yanada estetik va estetik jihatdan kuchli qiladi. Publitsistik uslubdagi ma'lumotlarni badiiy tarzda aks ettirishda, xato yoki noto'g'ri talqinlarning oldini olish uchun ehtiyotkorlik va aniq tushuncha talab etiladi. Badiiy uslubda, matnni o'qiyotgan o'quvchi nafaqat faktlar va ma'lumotlarni, balki ular orasidagi ma'nolarni ham his qilishi kerak.

Publitsistik uslubdan badiiy uslubga o'tish jarayoni faqatgina so'zlar va iboralarning o'zgarishini emas, balki butun matnning his-tuyg'ular va obrazlar orqali kuchayishini talab qiladi. Bu jarayonning asosiy maqsadi, matnni o'quvchi uchun yanada ta'sirchan va xayoliy qilishdir, shu bilan birga uning estetik ahamiyatini oshirishdir [1].

Matnni publitsistik uslubdan ilmiy ommabop uslubga, yuqori ilmiy uslubga va badiiy uslubga perefraz qilishning turli modellari ko'rib chiqildi. Publitsistik uslubning ma'lumotlarni tez va aniq tarzda yetkazishiga bo'lgan zaruriyati, ilmiy va badiiy uslublarning esa ma'lumotlarni aniq, to'g'ri va estetik tarzda tasvirlashga qaratilgan. Bu modellarning o'rtasidagi farqlar va ularning o'zgarishlari umumiy tilshunoslik va tilimizning ko'plab sohalarida amaliy ahamiyat kasb etadi [6].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Arnold Doug, et al. Machine Translation: An Introductory Guide. Blackwell, 1994.
2. Chen Mia, et al. Best Practices for Transformer Models in Translation. *Journal of Artificial Intelligence Research*, vol. 61, 2018, pp. 445–472.
3. Gaspari Federico, John Hutchins. The Evolution and Challenges of Machine Translation. *Translation Spaces*, vol. 6, no. 2, 2017, pp. 167–189.
4. Hutchins John. Introduction to Machine Translation. UPF, 2003, www.hutchinsweb.me.uk/introMT-UPF-2003.pdf.
5. Koehn Philipp. Statistical Machine Translation. Cambridge University Press, 2009.
6. Pym Anthony. Translation Solutions for Many Languages. - Bloomsbury Academic, 2016.
7. Slocum Jonathan. A Survey of Machine Translation: Its History, Current Status, and Future Prospects. / *Computational Linguistics*, vol. 11, no. 1, 1985, pp. 1–17.
8. Tayirov B. O'zbek tili va yozma kommunikatsiya. 2014.